

НАУКОВИЙ ДИСКУРС: РІВНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ

Інна ЛІВИЦЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються комунікативно-прагматичні особливості англомовного наукового дискурсу, висвітлюються рівні та особливостей його аналізу.

Ключові слова: дискурс, стиль, соціальна стилістика, комунікативна ситуація, соціолінгвістичні явища, соціально-прагматичний аналіз, соціальна прагматика дискурсу, комунікація.

The article investigates some communicative and pragmatic peculiarities of the scientific discourse as well as the levels and peculiarities of its analysis.

Key words: discourse, style, social stylistics, communicative situation, sociolinguistic phenomena, socio-pragmatic analysis, social pragmatics of discourse, communication.

Всебічне вивчення мовленнєвої діяльності суб'єктів наукового пізнання передбачає інтегрування функціонально-семантичного (Н.К.Терьошкіна, О.С.Троянська), комунікативного-прагматичного (О.О.Барляєва, К.І.Варгіна), системно-діяльнісного (О.І.Варшавська, Н.Б.Мальцева, Н.К.Рябцева) та зіставного (С.А.Жаботинська, Т.В.Матвєєва) підходів з урахуванням інтерперсональної й етнокультурної специфіки наукової комунікації (О.М.Ільченко). Однак у мовознавчому обігу відсутнє однозначне тлумачення метакомунікативної природи наукового дискурсу (А.Крісмор, Р.Фарнсворс, А.С.Скулстад), що поряд зі специфікою складної семантичної структури категорії дискурсу і обумовило вибір теми дослідження.

Об'єктом цієї статті є науковий інституційний дискурс, а предметом – його соціолінгвістичні характеристики. Відповідно, метою статті є виявлення основних комунікативно-прагматичних особливостей наукового дискурсу.

Це передбачає вирішення таких завдань: визначити основні відмінності наукового (НД) та інституційного дискурсів (ІД), охарактеризувати основні соціолінгвістичні та прагматичні особливості наукового дискурсу. Матеріалом дослідження слугували англомовні наукові статті сучасних європейських та американських лінгвістів.

Актуальність заявленої теми підтверджує інтерес, який вона викликає у наукових колах. "Дискурс" належить саме до тих питань, які становлять значну проблему для мовознавців всього світу. Нечітке визначення дискурсу призвело до того, що це поняття стали використовувати поряд з такими поняттями, як "мовлення" (Н.Д.Арутюнова, дискурс –

це мовлення, занурене в життя) і "текст"[1]. Різні вчені наводять свої визначення цього явища. Лінгвіст В.І.Карасик розуміє дискурс як "текст, занурений у ситуацію спілкування або навпаки – як спілкування за допомогою тексту" [5:350]. У свою чергу Л.Р.Безугла визначає це поняття як "мисленнєво-комунікативну мовленнєву діяльність, зафіксовану текстом" [2: 72].

Інституційний дискурс як специфічну сферу комунікації, його типи та структуру вивчали такі вчені, як Ф.С.Бацевич, В.І.Карасик, Г.Г.Почепцов, О.І.Шейгал та ін. Детальніше дискурс за його інституційними типами розглядався різними вченими: міжнародно-правовий – Н.К.Кравченко, науковий – О.М.Гніздечко, рекламний – Н.Л.Волкогон, Т.В.Гулак, І.О.Лисичкіна, О.Є.Ткачук–Мірошніченко, судовий – Т.А.Скуратовська, політичний – Т.В.Весна, О.В.Горіна, О.С.Фоменко, І.А. Юшковець, інтернет-дискурс – С.В. Заборовська, Н.В. Коломієць, медіа-дискурс – С.І. Потапенко та інші.

Узагальнення результатів таких досліджень дозволило нам визначити основні характеристики інституційного дискурсу:

- 1) обслуговування певного інституційно-заданого типу комунікації [9: 58];
- 2) жорстка структурованість;
- 3) фіксованість комунікативних ролей;
- 4) відносна обумовленість контекстом, обмежена кількість глобально окреслених цілей [5: 99];
- 5) динамічність як прояв інтертекстуальних зв'язків в синхронії та діахронії.

Так, на думку М.Ю.Олешкова, інституційний дискурс не зводиться лише до одного типу дискурсу, а являє собою складну сукупність взаємопов'язаних та конфліктуючих між собою дискурсів в рамках заданої ситуації [див. 8]. Наприклад, Н.К.Кравченко, аналізуючи міжнародно-правовий дискурс, виділяє його інтертекстуальні зв'язки з політичним та юридичним дискурсами [7:6], О.І.Шейгал знаходить дотичні політичного дискурсу з такими різновидами інституційного дискурсу, як юридичним, науковим, медійним, педагогічним, рекламним, релігійним, спортивним та побутовим [10:35–45].

В.І.Карасик наділяє інституційний дискурс такими ознаками: конститутивними (учасники, умови, організація, способи та матеріал спілкування, тобто люди в їх статусно-рольових та ситуаційно-комунікативних амплуа, сферу спілкування та комунікативне середовище, мотиви, цілі, стратегії, канал, режим, тональність, стиль та жанр спілкування, тексти та невербальні знаки), інститутивними (рольові характеристики агентів та клієнтів інститутів, типові хронотипи, символічні дії, трафаретні жанри та мовні кліше), концептуальними (специфічні ознаки типу інституційного дискурсу) та нейтральними (загальнодискурсивні, особистісно-орієнтовані та транспоновані).

Для опису конкретного типу інституційного дискурсу він пропонує розглядати наступні його компоненти: учасники, хронотип (час і простір описуваних у тексті подій, місце реалізації діалогу комунікації), цілі, цінності (включаючи ключовий концепт), стратегії, матеріал (тематика), різновиди та жанри, прецедентні (культурогенні) тексти, дискурсивні формули [5: 200–208].

Отже, враховуючи вищевикладене, **науковий (академічний) дискурс** – це "вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах" [11:164], тобто, за Колесніковою І.А. – «складова власне професійної зони професійного дискурсу» [6:7].

Мета наукового дискурсу – передати наукові положення, наукову та технічну інформацію, вирішити наукову проблему, зацікавити адресата, до наукового дискурсу відносяться жанри, ціль яких – вирішення теоретичної або прикладної наукової проблеми. Науковий дискурс створюється вченими, його учасниками зазвичай виступають фахівці з відповідним рівнем підготовки, спільним з автором статусом і прагматичним тезаурусом [див. 4].

Жанрова парадигма наукового дискурсу відповідно до способу його представлення може охоплювати: монографії, дисертації, статті, "обговорення за круглим столом",

інтерв'ю, анотації, (авто) реферати, рецензії, матеріали наукових конференцій, тези доповідей, навчальну та довідкову літературу, традиційну й електронну наукову кореспонденцію.

Усний науковий дискурс може мати діалогічну форму, яка забезпечується наявністю в ньому предмету розмови – наукової проблеми.

При ближчому аналізові наукових текстів можемо виокремити типи адресатів: спеціаліст у вузькій області дисциплінарного знання (тексти вузькоспеціального характеру), спеціаліст широкого профілю та масовий читач (науково-популярні тексти). Отже рольові відносини, які формуються в процесі наукової комунікації, мають визначатися саме за типом адресата.

Завдання комуніканта наукового дискурсу – декодувати повідомлення на тих самих умовах і з тією ж метою, які інтенційно закладені адресантом цього повідомлення.

Інтенційно заданими продуцентами наукових дискурсів є науковці, які володіють науковими спеціалізованими знаннями та відправляють їх адресам у певній формі актуалізації.

Розглянемо характерні риси **наукового** дискурсу. Висловлювання учасників академічного дискурсу зумовлені насамперед статусною, представницькою функцією комуніканта, тому цей тип дискурсу є інституційним.

Науковий дискурс є інституційним за наявністю інших конститутивних ознак, а саме: специфічних обставин спілкування, що проходить в межах університетських занять; хронотопом академічного дискурсу є університет, а саме аудиторії, лабораторії, кабінети вузів. Зокрема дискусійні секції в університетах проходять у великих аудиторіях (*large classrooms*), збори викладачів в малих семінарських кімнатах (*small seminar rooms*), семінари – в конференц-залах (*conference rooms*), наради проводяться на кафедрах (*faculty offices*), зустрічі викладача і студента – в класних аудиторіях (*student classrooms*), навіть гуртожитках (*dormitories*), місце проведення колоквіумів – лекційні зали (*lecture rooms*), захист дисертації може проводитись в невеликих конференц залах (*small conference rooms*).

Прагматичними чинниками створення й адекватного розуміння змісту НД слугують риторичні норми наукового спілкування: а) принципи кооперації та мовленнєвої ввічливості (Г.П.Грайс, Дж.Ліч), б) етикетизація (в термінах О.М.Ільченко, Г.Г.Почепцова) англomовного наукового дискурсу як його національно-культурна норма, що знаходить свій вияв у некатегоричній формі викладу, в) принципи відносного характеру істинності наукового знання та його композиційної організації.

Принципи відносного характеру істинності, на думку О.Гніздечко, передбачають знання основних жанрово-стильових параметрів НД: композиційно-структурних, структурних та семантичних, прагматичних [3].

Як категорія прагматики метадискурс здійснює фатичну та регулятивну функції (Б.Маліновський, Г.Г.Почепцов, Т.Д.Чхетіані) за допомогою: а) констукцій з інклюзивним займенником “we” типу *we assume / know, when we write, we will now look at / see* тощо; б) перифрастичних структур типу *let us consider / compare / suppose*; в) спонукальних дієслів – *observe, recall, consider* тощо; г) оцінних предикатів – *it is reasonable / not implausible to suppose / important to emphasize* тощо; д) риторичних запитань типу: *Is there anything soft or refined about this?*; е) засобів прямо- та зворотнoспрямованої зв'язності зі значенням логічного виділення типу *first(ly) – second(ly) – third(ly); on (the) one hand – on (the) other hand; in one sense – in another sense; as stated above, as was already noted / pointed out earlier* тощо.

Саме на метакомунікативному рівні між учасниками мовленнєвої ситуації наукового спілкування формуються позитивні стосунки, оскільки завдання автора не лише повідомити читачеві нову інформацію та досягти її адекватного розуміння, але й налаштувати адресата на довірливе ставлення до змісту повідомлюваного.

Якщо розглянути процес реагування автора на чуже висловлення, то О.Гніздечко визначає такі дві тактики: 1) цитування або збереження автентичності чужого мовлення; 2) інтерпретація або впровадження авторського коментарю в чужий текст.

Цей процес ретельно досліджено в праці “Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів)”, 2005. Авторка зазначає, що пропонуючи власне тлумачення чужого тексту (*that is ...; this means that ...*), автори даного сегменту виявляють його інтенціональний зміст для підтвердження істинності (правильності) власних концепцій. Прихований смисл чужого висловлення виявляється автором наукової статті шляхом використання інтерпретативних мовленнєвих стратегій неупередженого переказу чужих теорій / ідей (що не містить оцінки) або оцінної інтерпретації.

Отже, предметний аспект епістемічної модальності, або відображена в тексті статті авторська модель дійсності – мова, тісно перетинається з оцінним компонентом авторизації, що дозволяє виділити два різних виміри оцінки: 1) аксіологічну – приписування референту ціннісних характеристик та 2) модальну оцінку вірогідності – співвіднесення автором цих характеристик з дійсністю.

На думку дослідниці О.Гніздечко, стратегія неупередженого переказу чужих теорій, ідей не містить оцінного ставлення автора до повідомлюваного і реалізується в НД шляхом використання тактик:

а) збереження автентичності чужих висловлень за допомогою цитування. Наприклад:

“As noted author Joyce Carol Oates has observed, short fiction can be difficult to understand “because it demands comprehension; each sentence must contribute to the effect of the whole. Its strategy is not to include an excess of detail, but to exclude, to select, to focus as sharply as possible” [12: 57].

б) звернення до авторитету метаавтора, наукова концепція якого стає органічним елементом авторської:

Наприклад:

“In Flannery O’Connor’s “Good Country People” Mrs. Hopewell’s placid, uncultivated, but contented daughters serve to point up the discontent of the well-educated but neurotic main character, Joy-Hulga” [12: 60].

в) виявлення солідарності з метаавтором за допомогою:

1) переконувальної (*indeed*); 2) безальтернативної (*the most frequent category, the most prototypical of the different loves*); в) некатегорично-референтної (*according to, on (in) smb.’s view / opinion, to smb.’s knowledge, as smb. observes / rightly notice*) авторизації. Наприклад:

“As we shall see, the latter turns out to be knowledge of rules governing the permissible relation upon things” [13: 144].

Апелюючи до безперечних авторитетів у царині лінгвістики, неавторитарна мовна особистість використовує стратегію пошуку загального порозуміння, що реалізується за допомогою тактик:

а) уникнення відповідальності за викладене шляхом перекладання її на плечі авторитетного метаавтора. Наприклад:

“What is at the heart of it is nothing less than Aristotle’s arguments for trilogy, but now in modern dress” [13: 144]. У даному дискурсивному сегменті автор переконує читача у вірогідності свого повідомлення, використовуючи анхістонім Aristotle, що свідчить про приєднання автора до наукової позиції авторитетного філософа;

б) отождоження автора з метаавтором може реалізуватися в НД за допомогою особового займенника 1-ої особи множини *we*, як наприклад:

“Here we form the Greek “gamma” using the Greek alphabet” [13:110]. “We acknowledge the existence of things” [13:3]. «Ми» має подвійне значення: по-перше, автор підкреслює запропонований підхід, а по-друге, лекторське «ми» заохочує адресатів до процесу думання та співпраці.

Отже, запропонований аналіз наукового дискурсу зведено до визначення наступних компонентів: учасники, хронотип (час і простір описуваних у тексті подій, місце реалізації діалогу комунікації), цілі, цінності (включаючи ключовий концепт), стратегії, матеріал (тематика), різновиди та жанри, прецедентні (культурогенні) тексти, дискурсивні формули. Жанри наукового дискурсу можуть охоплювати: монографії, дисертації, статті, “обговорення за круглим столом”, інтерв’ю, анотації, (авто) реферати, рецензії, матеріали наукових

конференцій, тези доповідей, навчальну та довідкову літературу, традиційну й електронну наукову кореспонденцію.

Науковий дискурс є інституційним за наявності таких конститутивних ознак, а саме: специфічних обставин спілкування, що проходить в межах університетських занять; хронотопом академічного дискурсу є університет, а саме аудиторії, лабораторії, кабінети вузів тощо. Перспективним в цьому аспекті є дослідження реалізації наукового дискурсу у сфері інформаційних технологій (наукових блогів, сайтів та вікі-статей).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Изд. АН СССР. Серия Литература и язык. – 1981. – Т.40. – №4. – С.356-357.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія/Л.Р.Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332
3. Гніздечко О.В. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англomовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.М. Гніздечко. – Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2005. – 20 с.
4. Дискурс у комунікативних системах: [Зб. наук. ст.] /Київ, Міжнародний університет; [Редкол.: Денисова С.П. (головний редактор) та ін.] – Київ, 2004. – 344 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство»/І.А.Колеснікова. – К., 2009. – 33 с.
7. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н.К. Кравченко. – К.: Реферат, 2006. – 320 с.
8. Олешков М.Ю. Моделирование коммуникативного процесса: монография. – Нижнетагильская гос. соц.-пед. акад./ М.Ю.Олешков. – Нижний Тагил, 2006. – 336 с.
9. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: монографія/ І.Є.Фролова. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
10. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И.Шейгал. – М.; Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.
11. Шепітько С. Компоненти наукового дискурсу // Наукові записки. – Випуск 89 (5). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С.164–167.
12. McMahan, Elizabeth. Literature and the writing process/Elizabeth McMahan, Susan X Day, Robert Funk. – 6th ed., – 1179 p.
13. Robinson N. Daniel Systems of Modern Psychology. – Columbia University Press, New York, – 167 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Лівницька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, художній психологізм, художній переклад.